

TERMINOLOGY AND PHRASEOLOGY. MEDICAL DOMAIN

Simona Nicoleta Staicu

Assist. Prof., PhD, "Victor Babeș" University of Medicine and Pharmacy,
Timișoara

Abstract: In our research work we have classified medical phraseological units into fixed idiomatic and non-idiomatic structures (collocations, strictly specialized co-occurrences). This criterion of classification into stable phraseological units having a higher or lesser degree of occurrence in medical texts along with semantic and morpholexical structuring of these collocations could be considered important linguistic aims, not only in teaching medical vocabulary to foreign students, but also in comparative researches of the field. Rigorous systematic models of medical terms are to be discovered in our research paper which could be equally considered a theoretical as well as practice contribution to amplify the terminological data banks and diversify ways of terms description in other terminographical works.

Keywords: phraseological units, idiomatic, non-idiomatic, occurrences, medical jargon.

Cadrul teoretic

Frazeologia este un compartiment al limbii care studiază *unitățile frazeologice* (UF) dintr-o limbă sau dintr-un grup de limbi: apariția și originea acestora, utilizarea lor în limba comună sau în limbajele specializate, rolul pe care îl au în modernizarea limbii literare, familiile frazeologice (DSL: 210).

Trebuie, însă, menționat că în definirea operațională a frazeologiei limbajelor speciale, terminologii operează cu multiple accepțiuni ale termenului frazeologie și recomandă o diversitate de procedee de investigare a acestei categorii lexico-sintactice. În varii direcții metodologice propuse o atenție deosebită se acordă criteriilor de „decupaj”, de selecție și de sistematizare a unităților frazeologice.

Frazeologia este considerată ca totalitatea raporturilor dintre un termen și coocurențele sale, făcându-se distincția între frazeologismele *limbajelor specializate* (LS) și locuțiunile, colocațiile și idiomatisme *limbii comune* (LC).

Alți specialiști opinează pentru posibilitatea indexării unităților frazeologice din LS pe baza analizei conceptuale și a tipurilor de combinări din cadrul sintagmelor pentru stabilirea ocurențelor tipice și a coocurențelor din text/ discurs, respectiv pentru eliminarea ocurențelor repetitive.

Considerată ca o extensiune a cercetării terminologice, frazeologia lărgeste considerabil câmpul de investigație a limbilor, permițând vorbitorilor de diferite limbi din lume să acumuleze noi expresii utile, suplimentare, ce vor contribui esențial la îmbunătățirea mecanismelor de comunicare, fie la nivelul limbii comune, fie la nivelul limbajelor specializate. Dacă obiectul cercetărilor terminologice îl reprezintă construcția comunicării științifice, în care funcția cognitivă devine primordială, vizând preponderent didactica limbilor și activitatea de traducere, obiectul frazeologiei este definirea și cercetarea frazemelor ca unități ale discursului științific.

În studiile sale consacrate frazeologiei românești din limbajul comun, Theodor Hristea distinge mai multe tipuri de astfel de îmbinări lexicale constante: sintagme stabile, unități sintagmatice sau grupuri frazeologice (Hristea 1984: 138).

Majoritatea cercetătorilor atribuie frazeologismelor un caracter sintactic și unul noțional particular: noțiunea desemnată printr-un termen constituie elementul de bază a frazeologismului specializat. Unitățile frazeologice sunt combinații de două sau mai multe cuvinte cu sens unitar și referent unic. Ele se remarcă prin caracterul fix, stabil al poziției elementelor componente, unele flexând categorii gramaticale, sau o anumită topică internă.

Se consideră necesar să se elaboreze o definiție operațională a frazeologismelor, studiindu-se modalitățile de formare și precizându-se normele de decupaj din corpusuri de texte. Toate acestea vor contribui substanțial la amplificarea băncilor de date terminologice cu noi informații, precum și la optimizarea activităților utilizatorilor de limbaje specializate, interesați de cercetarea discursului specializat.

În contextul acestor preocupări, se identifică o dublă interpretare a *unităților terminologice* (UT), care sunt, pe de o parte, unități ale unui sistem lingvistic dat, pe de altă parte, pot fi văzute și ca unități care aparțin unui sistem noțional ierarhizat. Dacă etichetarea unui termen se face doar prin identificarea noțiunilor și a realităților desemnate, acest demers este insuficient la nivel funcțional. De aceea, expresiile și construcțiile de diferite tipuri ale limbajului specializat dintr-un domeniu dat, la nivelul textului, sunt foarte importante. Din acest considerent frazeologia devine o componentă esențială a discursului specializat.

Cu toate acestea statutul frazeologiei rămâne încă incert, vag, iar noțiunea de frazeologie – ambiguă. Considerăm necesar, atât în interesul lexicografiei moderne, cât și al terminologiei, că trebuie să se traseze distinct limitele cuvântului ca unitate grafică și ca unitate funcțională semnificativă a discursului, care este o suită de morfeme mai mare decât cuvântul, imprevizibile după regulile gramaticale, și care trebuie să figureze în lexic. Aceasta ne permite să delimităm, pe de o parte, unitățile lexicale și pe de altă parte, unități de discurs. În acest sens, Alain Rey definește frazeologia ca pe „un domeniu intermediar în continuum de suite lexicalizate dintr-o sintagmă, un supliment în discursul imprevizibil” (Rey 1984: 119).

Sunt utilizate diferite criterii pentru determinarea acestor unități funcționale semnificative ale discursului, superioare cuvântului, numite și unități frazeologice, și anume: gradul de sudură dintre diferitele elemente constitutive ale unității de discurs (frazeologism) respective, ordinea cuvintelor, natura elementelor de legătură dintre termeni, modalitățile de expansiune a construcției frazeologice. Specialiștii în domeniu consideră necesar să se descrie solidaritățile combinatorii din cadrul sintagmelor din trei puncte de vedere în funcție de unitățile terminologice de bază: nominale, adjectivale și verbale, după cum desemnează entități, proprietăți sau acțiuni ori relații dintre concepte.

Formațiuni stabile de tip frazeologic

Ceea ce au în comun toate *unitățile frazeologice* dintr-o limbă dată e faptul că sunt *combinații lexicale stabile* de două sau mai multe cuvinte cu sens unitar și *funcție denominativă* (Hristea 1984: 134). Studiul frazeologiei este important pentru explicarea modernizării și relatinizării limbii române: „*Relatinizarea nu s-a înfăptuit numai prin împrumuturi neologice, ci și prin apariția, în ultimele două secole, a unui număr mare de îmbinări frazeologice care au fost împrumutate calchiate sau create în interiorul limbii române din material deja existent*” (Hristea 1984: 137).

Acest tip de compunere specific și terminologiei medicale duce la formarea unor termeni de tip mixt, cu o formă internă transparentă formând, așa-numitele **unități frazeologice**, care includ pe lângă locuțiuni și expresii clișeistice, și unități sintagmatice, unele din acestea fiind creații interne românești (Hristea 1984: 134):

- **prin juxtapunere:** *aparat digestiv, astm bronșic, centru nervos, eminență iliopectinee, fosa iliacă, metabolism bazal, nerv sciatic, ramură ischiopubiană, sistem circulator, șant obturator, tuberozitate ischiatică, țesut epitelial, ș.a.*
- **sintagme nominale care conțin un nume propriu:** *apeduct Sylvius, boala Parkinson, boala Crohn, manevră Murphy, noduli Heberden, probă Holmes-Stewart, sindromul Down, sindromul Zollinger-Ellison, sindrom Marfan, test Papanicolaou, virus Norwalk etc.*
- **sintagme nominale de tipul substantiv + atribut substantival genitival:** *albul ochilor, angorjarea sânilor, baza craniului, capsula articulației cotului, centrul reflexelor, deformarea oaselor, eradicarea infecției, incizura acetabulului, leziunile mucoaselor, menținerea mobilității, remiterea inflamației, rezecția osteofitelor, spina scapulei, tendonul lui Ahile, tuberozitatea radiusului ș.a.*
- **sintagme compuse din substantiv + atribut adjectival:** *artera toracală, centură scapulară, deviere ulnară, dietă hipocalorică, fosa poplitee, glande lacrimale, ganglioni limfatici, incurbare tibială, ligament lombocostal, materie cenușie, malformații coxo-femorale, nervul sciatic, piramidă nazală, regiunea lombară, rezorbție osoasă, scoarță cerebrală, spondilită anchilozantă, terapie imunosupresivă, vena axilară etc.*
- **îmbinări nominale de tipul substantiv + prepoziție + substantiv:** *canale de conducere, extracte de cartilaj, exces de os, fază de osteoliză, glande cu secreție, hernie de disc, mișcări de flexie, mușchi de rotire, oase de susținere, organe de reproducere, reacții cu edem, rezecție de intestin, vase de legătură ș.a.*
- **sintagme predicative de tipul verb + substantiv (Ac.):** *a administra medicația adecvată, a ameliora durerea, a executa mișcări de flexie, extensie, a extirpa un nodul, a injecta un antiinflamator, a se instala menopauza, a se modifica evoluția bolii, a perfora stomacul, intestinul, a preveni recidivele, a secționa peritoneul, a stimula activitatea cerebrală;* **verb reflexiv + substantiv:** *se instalează menopauza, se modifică evoluția bolii, se extirpă nodulul, se irigă canalul, se instalează hemiapreza ș.a.*
- **îmbinări formate din mai mulți termeni cu legături complexe între elementele componente:** *bazin eliptic cu axa mare transversală, cataractă în colac de salvare, compresie realizată cu ajutorul unei meșe așezată în rană, insuficiență cardiacă cu debit cardiac crescut, necroză liposclerotică extensivă prin factori locali, trombopenie congenitală hipoplastică cu aplazie radială etc.*

Uneori același termen-bază poate forma mai mulți termeni sintagmatici, combinându-se cu alții prin legături sintactice diferite. De exemplu, de la termenul *țesut* se obțin următorii termeni sintagmatici: *țesut conjunctiv* (prin juxtapunere); *țesut de legătură*, *țesut de granulație* (cu prepoziție); *țesutul dintelui* (cu un genitiv); iar de la termenul *aparat*: *aparat locomotor* (prin juxtapunere); *aparat de detartraj*, *aparat de ventilație* (cu prepoziție); *aparatură dinților* (cu un genitiv).

Productivitatea compunerii sintagmatice în limba română conduce spre formule cu o structură precisă, fixă, uneori stereotipică, adaptată funcției lor denominative, în

componenta cărora termenii medicali sunt receptați cu maximă exactitate de cunoscătorii domeniului. Astfel, informația este condensată, noțiunile se clasifică și se extind ca în exemplele următoare extrase din corpusul de texte medicale de specialitate:

sindrom - superficial - sindrom superficial - sindrom superficial posterior - sindrom superficial posterior de arteră sylviană;

mișcare - de flexie - mișcare de flexie - mișcare de flexie în articulația umărului;

afazie - senzorială - afazie senzorială - afazie senzorială de tip Wernicke;

pareză - facială - pareză facială - pareză facială periferică - pareză facială periferică homolaterală - pareză facială periferică homolaterală de partea leziunii ș.a.

Asemenea structuri pot fi cu atât mai complexe, cu cât aduc specialiștilor din domeniul medical un aport mai mare de specificitate, fiind mai greu traductibile pentru necunoscători ai domeniului. Particularitățile frazeologice ale unui lexic specializat se raportează, prin urmare, atât la profilul tematic al domeniului sau la modul inovativ de formare a conceptelor dintr-o specialitate, cât și la evoluția subsistemului respectiv în grupul de specialiști care le adoptă. Doar în comunicare aceste particularități își valorifică valențele de la nivelul lexicului specializat.

Îmbinări frazeologice după gradul de coeziune lexicală

Cercetători ai domeniului Rey, Hristea, Gross acordă unităților frazeologice o accepțiune mai largă, incluzând în categoria acestora toate coocurențele unui termen într-un text, fie că acestea au un caracter de strictă specialitate, cu valoare idiomatică, fie că sunt construcții terminologice, ai căror constituenți au un potențial combinatoriu restrictiv. După opinia noastră, pe baza izvoarelor de specialitate medicală consultate, din care am efectuat extracția termenilor la care ne referim frecvent în lucrare, trebuie să distingem câteva categorii de îmbinări frazeologice distincte, în funcție de gradul de coeziune lexicală dintre termenii unităților frazeologice, de la determinarea lor *unică sau limitată*, la determinarea *multiplă* a acestora (Staicu, 2016: 126-127):

(a) colocații cu caracter stabil, specifice discursului medical, dar și altor limbaje: *a efectua o manevră, a face o operație de, a face o injecție, a introduce un instrument, a iriga un canal, a extrage un organ ș.a.;*

(b) îmbinări frazeologice bi- sau multimembre, ai căror constituenți sunt univoc legați, doar unul/ (unii) din termeni fiind unic determinat/ (determinați), celălalt/ (ceilalți), marcați mai jos cu caractere cursive, fiind liber/ (restrictivi) în combinațiile lexico-sintactice contractate în discurs, de exemplu: *metode de evaluare a potențialului neurorecuperator, stimulare magnetică transcraniană, crosa aortei, lezarea emisferului dominant, a suferi un accident vascular cerebral ischemic, boli cerebrovasculare, boala ocluzivă trombotică aterosclerotică, stop cardiac/ respirator, recuperare neuromotorie a bolnavului hemiplegic, sarcină extrauterină, bilanț sfincterian, poziție în decubit, asocierea abducției, pedală de circumducție, supinația antebrațului, pronație dureroasă, risc iatrogen și multe altele, având cel mai ridicat indice de frecvență în textul/ discursul medical;*

(c) îmbinări frazeologice idiomatice bi- sau multimembre, ale căror componente sunt biunivoc legate, ambele fiind de strictă specialitate și fiecare în parte – unic determinată sau cu un grad de colocabilitate extrem de redus, de exemplu: *opercul rolandic, parturientă multipară, angeită granulomatoasă, prolapsul valvei mitrale, infarct cerebral indus de estrogeni, afazii transcorticale, sciziune sylviană, potențial evocat motor / potențial evocat cortical somestezic, poliartrită reumatoidă, cortex cerebral, hiperreflectivitate osteotenticulară, leucoencefalopatie metacromatică ș.a.* Aceste tipuri de sintagme sunt

specifice jargonului medical și au în textele medicale, evident, o incidență extrem de mare, fiind „ermetice” pentru nespecialiști.

Pe lângă cele trei categorii principale de îmbinări lexicale cu caracter stabil menționate, o ocurență considerabilă în textele de specialitate medicală o au și **(d) unitățile frazeologice de tip „clîșeu”, sau cologațiile stereotipice**, în a căror componență intră elemente din limbajul comun, dar cu valențe contextuale speciale: *dirijarea travaliului*, sunt *interesate* articulațiile, *abolirea* reflexelor, *instalarea* unui deficit focal neurologic, *a debuta* insidios, *a acroșa* facil, *a întuneca* prognosticul, *mâna privește* spre..., efect *advers*, *manevra* călcâi-ureche, *scor* Apgar, *agresiune* microbiană, *migrena traduce* o durere paroxistică, *retina interesează* vederea, *genunchii înscriu* modificări etc.; sau **sintagme exprimând metafore ori comparații** *mers de rață*, *mers de pitic*, *senzația membrului fantomă*, *ochi de iepure*, *degete în ciocan*, *picior în ghiară*, *coloană de bambus*, *mână de mașinist*, *valoare prag* ș.a.

(e) Din materialul examinat am putut selecta, deasemenea și un tip de **frazelisme medicale cu o structură eliptică**: *din șezând în ortostatism*, *în decubit lateral*, *în decubit dorsal*, *manevra bărbie-stern*, *...am făcut un stomac*, în care au fost omise precizările *în poziția de ...*, *dinspre – către*, *o operație de...* etc.

Ceea ce este caracteristic tuturor acestor tipuri de unități frazeologice este capacitatea lor de se extinde în lanțul discursiv al textului de la o structură bimembră la una multimembră, conferind coerență discursului (cf. *metode de + recuperare neuromotorie + a bolnavului + hemiplegic*; *răspuns + motor*; *începutul + instalării + răspunsului + motor + în mușchii + membrului + superior*).

Concluzii

Putem afirma că textele medicale se construiesc, de regulă, prin includerea termenilor medicali de diferite tipuri – de strictă specialitate sau termeni cu o arie inter- și extra-disciplinară de funcționare – în combinații lexicale cu caracter idiomatic sau neidiomatic din cadrul unor contexte, în care ponderea absolută o au lexemele de uz comun care dobândesc semnificații speciale și joacă rolul de liant în actul comunicațional (text/ discurs) specializat.

Dintre diversele tipuri de unități frazeologice considerate din punctul de vedere al sudurii lexico-semantice dintre componente, cele mai frecvente sunt structurile locuționare neidiomatice, sau cologațiile cu caracter liber, în care termenii constitutivi se combină liber, fără restricții, și cu alte lexeme din uzul altor specialități, ori din uzul comun, apoi, în ordinea descrescătoare a frecvenței lor în corpusul supus analizei, frazeologismele „univoc sau biunivoc legate”, construcțiile frazeologice idiomatice, constituite din termeni-lexeme (rezultate ca urmare a unui transfer semantic pe bază de metaforă, în substanța semantică a unor termeni preluați din limbajul comun), clîșee frazeologice și îmbinări lexicale cu caracter eliptic (Staicu 2016: 137).

Pe lângă această clasificare, în care considerăm relevant gradul de sudură dintre termenii constitutivi ai unităților frazeologice, esențială este și gruparea acestora în funcție de structura lor morfosintactică, și anume în UF de tip nominal (de tip atributiv conținând diferite clase morfologice – substantive, adjective în variate combinații sintactice) și UF de tip verbal (conținând verbe în diverse combinații cu substantive, adjective sau adverbe).

Prin cele expuse mai sus am intenționat să arătăm atât varietatea unităților frazeologice, care au fost descrise din cele două perspective – structural semantică și structural-sintactică, cât și, mai ales, gradul de ocurență al acestor tipuri de construcții de tip frazeologic în discursul specializat.

Aceste clasificări ale termenilor medicali, cât și ale unităților frazeologice, se constituie în egală măsură ca o contribuție teoretică, cât și aplicativă, având în vedere

activitățile didactice (în cadrul cursurilor practice de predare-învățare a limbajului românesc medical) cu studenții medici străini, oferind modele de prezentare a termenilor de specialitate, riguros sistematizate.

Scopul pentru care am propus în lucrare o tipologie detaliată a unităților frazeologice este de a contura câteva criterii de care să se țină seama, pe de o parte, în stabilirea normelor de decupaj a acestor unități terminologice complexe din corpusurile mai ample de texte, iar pe de altă parte - de a oferi soluții de înregistrare diferențiată a unităților frazeologice în operațiile de amplificare a băncilor de date terminologice cu noi informații și nu în ultimul rând - de a contribui la diversificarea modalităților de descriere a termenilor în diverse lucrări terminografice.

BIBLIOGRAPHY

- Bidu-Vrânceanu, Angela (coord.), Ene, Claudia, Savulescu, Silvia, Toma, Alice, *Lexic comun, lexic specializat*, București, Editura Universității din București, 2000.
- Bidu-Vrânceanu, A., Călărășu, C., Ionescu-Ruxăndoiu, L., Mancaș, M., Pană-Dindelegan, G., *Dicționar de științe ale limbii (DSL)*, Ediția a II-a, București, Nemira, 2001.
- Bidu-Vrânceanu, Angela, Forăscu, Narcisa, *Limba română contemporană. Lexicul*, București, Humanitas Educațional, 2005.
- Bidu-Vrânceanu, Angela, (coord.): *Terminologie și terminologii*, București, Editura Universității din București, 2010.
- Cabré, Maria Teresa, *Terminology, Theory, Methods and Applications*, Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins Publishing Company, 1999.
- Ciobanu, Georgeta, *Elemente de terminologie*, Timișoara, Editura Mirton, 1998.
- Chiș, Dorina, *Cuvânt și termen*, Timișoara, Augusta, 2001.
- Gross, Gaston, *Les expressions figées en français*, Paris, Ophrys, 1996.
- Hristea, Theodor, *Sinteze de limba română*, ediția a III-a, București, Albatros, 1984.
- L'Homme, Marie Claude, *La terminologie: principes et techniques*, Montréal, Presses de l'Université de Montréal, 2004.
- Rey, Alain, „Les implications théoriques d'un dictionnaire phraséologique”, în *La Locution, Actes du colloque international Université McGill*, Montréal, Montréal, éd. Ceres, 1984, p. 119.
- Pitar, Mariana, *Manual de terminologie și terminografie*, Timișoara, Editura Mirton, 2009.
- Sârbu, Richard, „Descrierea sintagmatică a sensului lexical”, în vol. *Buletin informativ metodico-științific*, III-IV, Timișoara, TUT, 1986, p. 99-115.
- Sârbu, Richard, „Colocație și coligație în sintagmatica lexico-semantico”, în vol. *Filologie XXX, 2, Lingvistică*, Timișoara, TUT, 1987-a, p. 53-64.
- Staicu, Simona Nicoleta, *Limbajul medical românesc actual. Perspectivă sincronică: sistem și discurs*, Timișoara, Editura de Vest, 2016.
- Corpus de texte medicale**
- Popescu, Eugen D., Ionescu, Ruxandra, *Compendiu de reumatologie*, București, Editura Tehnică, 1998.
- Sîrbu, Elena, *Kinetoterapia în afecțiunile reumatologice*, Timișoara, Editura Eurobit, 2007.
- Sîrbu, Elena, *Contribuții la studiul neurorecuperării în accidentul vascular cerebral ischemic*, Timișoara, Editura Eurobit, 2008.
- Suciu, Oana, Poenaru, Dan V., *Recuperarea mersului în afecțiunile piciorului tratate ortopedico-chirurgicale*, Timișoara, Editura Politehnica, 2011.

Iulian Boldea, Cornel Sigmirean (Editors)

MULTICULTURAL REPRESENTATIONS. Literature and Discourse as Forms of Dialogue

Arhipelag XXI Press, Tîrgu Mureş, 2016

ISBN: 978-606-8624-16-7

Section: Language and Discourse

Zolog, Alexandru, *Afaziile, semiologie, neurolingvistică, sindromatologie*, Timișoara, Editura Eurobit, 1997.